

UDK 808.62–24

801.316.4:808.62

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćeno za tisak 20. 10. 1998.

*Mirko Peti**Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb*

Jesu li lične zamjenice osobne?

U tekstu se iznose lingvistički argumenti u prilog mišljenju da zamjenice tipa *ja, ti, on (ona, ono), mi, vi, oni (one, ona)* valja zvati ličnima, a ne osobnima.

U novije se vrijeme u nas za riječi tipa *ja, ti, on (ona, ono); mi, vi, oni (one, ona)* u gramatici već uvriježeni naziv 'lične zamjenice' pokušava zamijeniti nazivom 'osobne zamjenice', a naziv 'lice', što god značio: glagolsko lice ili ljudsko biće, nazivom 'osoba'. U skladu s takvim postupanjem govori se o osobnim zamjenicama prve, druge i treće osobe, u jednini i u množini (Babić: 1996, Babić — Finka — Moguš: 1994, Težak — Babić: 1996, Mamić: 1997, Ham: 1999).

Aktualna se zamjena naziva 'lične zamjenice' nazivom 'osobne' i naziva 'lice' nazivom 'osoba' opravdava s jedne strane potrebom terminološkoga preciziranja navedenih pojmova, njihova dovođenja u prirodnu i stoga, misli se, logičnu vezu s pojmovljem kojemu po svome značenju i funkciji pripadaju, tj. s pojmom osobe u izvanjezičnoj zbilji, a s druge, u politički povoljnijim okolnostima deskripcije hrvatskoga jezika, potrebom i mogućnošću oslanjanja na stariju hrvatsku gramatičku tradiciju, u kojoj su se takvi nazivi za navedene pojmove već upotrebljavali (Babukić: 1836, 1854, A. Mažuranić: 1839, 1859, Veber: 1859, 1871, Jagić: 1864).

Ponegdje se u gramatičkoj literaturi uz prihvatanje naziva 'osobna zamjenica' umjesto 'lična' ne prihvaća i naziv 'osoba', za glagolsko lice u predikatu, nego se za to i dalje upotrebljava dosadašnji naziv 'lice', pa se tu govori o osobnim zamjenicama prvoga, drugoga i trećega lica (Kordić: 1993, Vince Marinac:

* Kad je tekst članka već bio predan *Suvremenoj lingvistici*, naknadno sam u knjizi Snježane Kordić *Relativna rečenica*, HFD, Zagreb, 1995, na str. 320. naišao na podatak da je bez konzultacije s autoricom u tekstu iz *Jezika* koji se ovdje navodi »termin *lična zamjenica* promijenjen u *osobna zamjenica*«, što je samo još jedna ilustracija više u prilog tezi o nasilnom mijenjanju terminologije, čak i ondje gdje za to nema valjanih razloga i opravdanja.

1993, Matasović: 1997). Očito se u takvim slučajevima samo definicija zamjenice vezuje uz osobu, a za definiciju se glagolskoga lica uz takvu zamjenicu njegov već ustaljen gramatički okvir ne mijenja. Doda li se tomu da se u dijelu literature za te zamjenice upotrebljava i samo naziv 'lične', a za gramatičko svojstvo glagola u predikatu kojim se imenskoj riječi u nominativu otvara mjesto kao subjektu samo naziv 'lice' (Katičić: 1986, 1991, Barić i dr. 1979, 1990, 1995, 1997, Pranjković: 1995, Raguž: 1997, Vince Marinac: 1998), dobiva se trenutno u nas prilično šarolika slika poimanja navedenih pojmova i upotrebe naziva za njih.

Takva šarolikost teško može pomoći boljem razumijevanju jezičnih odnosa koji se navedenim pojmovima opisuju. Već i sama ta okolnost dovoljan je razlog da se u tom segmentu opisa jezika stvari pokušaju staviti na svoja mjesta.

Među prvim se zamjeni naziva 'lične zamjenice' nazivom 'osobne' suprotstavio I. Pranjković, s obrazloženjem da se »vrsta zamjenica o kojoj je riječ ne odnosi na osobe, nego na lica« (Pranjković: 1995a), na što mu jedan od zagovornika promjene naziva, S. Babić, odgovara: »Baš se odnosi na osobe, a ne na lica kad je posrijedi 1. i 2. 'lice'«. (Babić: 1996) Pa premda Pranjković izrijeком veli da lica na koja se te zamjenice odnose pripadaju gramatičkoj kategoriji lica, a da gramatička kategorija osobe na koju bi se mogle odnositi ne postoji, po onomu što se iz Babićeve protuargumentacije razabire, da se te zamjenice odnose baš na osobe, a ne na lica, vidljivo je da pod pojmom 'osoba' Babić i ne misli na osobu kao gramatičku kategoriju, nego misli na osobu kao živo biće.

Da je tomu tako, vidljivo je iz *Gramatike hrvatskoga jezika* (Težak — Babić: 1992, 1996), kad se u poglavlju o ličnim zamjenicama, u § 249, pod formulacijom da »lične zamjenice zamjenjuju lica« (izd. 1992), navode primjeri, pa se veli da zamjenica *ja* zamjenjuje »lice koje govori o sebi«, zamjenica *mi* »lica koja govore o sebi«, zamjenica *vi* »lica kojima je govor upućen«, zamjenica *oni* »lica koja ne govore o sebi niti im je govor upućen«, a u izdanju iz 1996. sve isto, samo su »lica« promijenjena u »osobe«, pa *ja* zamjenjuje »osobu koja govori o sebi«, *mi* »osobe koje govore o sebi«, *vi* »osobe kojima je govor upućen«, *oni* »osobe koje ne govore o sebi niti im je govor upućen«. »Lica« i »osobe« o kojima se tu govori ne mogu biti drugo nego osobe u izvanjezičnoj zbilji koje sudjeluju u komunikaciji jezikom.

Iz iznesenoga slijedi zaključak: bit je nesporazuma glede određivanja naziva spomenutim zamjenicama, 'lične' ili 'osobne', u sporu oko značenja pojmova 'lice' i 'osoba', u razilaženju o tome što ti pojmovi znače i koje je od tih značenja za imenovanje navedenih zamjenica mjerodavno.

Naziv 'lice', po upotrebi u dosadašnjoj gramatičkoj literaturi, pa i onoj koju sam potpisuje, Babiću očito ne znači, niti mu je ikada značio, oznaku gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola. Taj mu naziv znači čovjeka, ljudsko biće u komunikaciji jezikom. Za to značenje naziv je 'lice' u hrvatskom jeziku neprimjeren. Stoga ga i valja, što se sada i čini, zamijeniti primjerenim i u hrvatskoj gramatičkoj terminologiji ranije već rabljenim nazivom 'osoba'¹, a onda

1 Naziv 'osoba' u Vebera, koji Babić navodi kao primjer sebi u prilog, a tako je i u svojoj starijoj hrvatskoj gramatičkoj literaturi u kojoj se taj naziv upotrebljava, ne znači ono što znači Babiću: ljudsko biće koje se služi jezikom. Taj naziv, sasvim moderno, tu znači semantički oblik govora s pozicije kojega se živa osoba uključuje u komunikaciju jezikom. Kad se u Vebera veli

po njemu i zamjenice koje se odnose na osobe u komunikaciji jezikom, tipa *ja*, *ti*, *on* itd., zvati 'osobnima'. Time se u zagovornika promjene naziva u tom segmentu opisa jezika pokušava ispraviti i vlastita dosadašnja terminološka pogreška. Pojmovna se unatoč tomu time samo potencira.

Pri svemu tome potpuno se međutim zanemaruje okolnost da upotrebu naziva 'lice' u navedenoj literaturi u istom kontekstu mnogi autori ne drže niti su je ikada držali pogrešnom, jer im taj naziv tu ne znači, kao Babiću, čovjeka, tj. osobu, nego upravo ono što njime imenuju: oznake gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, prvo, drugo i treće lice.² Oni koji naziv 'lice' upotrebljavaju u tom značenju, za likove glagola, i iz njega izvode atribut 'lične', za zamjenice koje su jednoznačno tim licima određene, kao leksički izraz njihova gramatičkog sadržaja, nemaju nikakve potrebe te nazive sada mijenjati. Za gramatičko svojstvo predikatnoga glagola da svojim oblicima u rečenici otvara mjesto imenskoj riječi u nominativu kao subjektu, i za imenske riječi koje se uz te oblike na to mjesto jednoznačno uvrštavaju kao njihove zamjenice, nazivi 'lice'

da »osobna zaimena ima tri: za osobu, koja govori, *ja*, za osobu s kojom se govori, *ti*, za osobu o kojoj se govori: *on*, *ona*, *ono*«, onda tu 'osoba koja govori' nije ljudsko biće, biološki živa osoba, nego osoba prvoga lica, koja se po licu razlikuje od drugih dviju osoba, drugoga i trećega lica: »osobe s kojom se govori« i »osobe o kojoj se govori«. Isto vrijedi i za druge dvije 'osobe'. Međusobno se razlikuju po licu. Zamjenica *ja* u Vebera ne označuje dakle osobu kao osobu, nego je označuje kao osobu »koja govori«, a to je osoba prvoga lica, zamjenica *ti* također ne označuje osobu kao osobu, nego je označuje kao osobu »s kojom se govori«, a to je osoba drugoga lica, ni zamjenica *on* ne označuje osobu kao osobu, nego je označuje kao osobu »o kojoj se govori«, a to je osoba trećega lica. Valja još jedanput naglasiti, jer upravo zbog toga dolazi do nesporednosti, da navedene tri osobe (»koja govori«, »s kojom se govori« i »o kojoj se govori«) u gramatičkoj terminologiji nisu žive osobe u izvanjezičnoj zbilji, nego tri različita stalna oblika govora, tri njegova lica, s pozicije kojih se žive osobe uključuju i jedino tako mogu uključiti u komunikaciju jezikom. Bez označavanja licem osoba se i ne može označiti, samo kao osoba. Zato zamjenice koje to čine, označuju osobe gramatičkim licem, kao oblikom govora za njihovo uključivanje u komunikaciju, moraju biti lične, a ne mogu biti osobne. Tu je za razlikovanje osoba u komunikaciji bitno lice, a ne sama osoba.

- 2 Vidi u Akademijinu Rječniku, s. v. lice: »5. persona, u gramatici riječ ili oblik kojijem se naznačuje čeljade što govori (prvo lice), čeljade s kojijem se govori (drugo lice) i ono o čemu se govori (treće lice).« Autor te definicije hrvatski je jezikoslovac, gramatičar i leksikograf Pero Budmani. Kao što se iz navedenoga vidi, u hrvatskoj gramatičkoj literaturi tu već dolazi do smjene naziva 'osoba' nazivom 'lice'. Time se, upotrebom naziva 'lice' za naziv 'osoba', u opis uvodi razlikovanje između osobe kao semantičkog oblika govora, osobe određenoga lica, i osobe kao živoga bića u komunikaciji jezikom. Učinjeno je to zbog potrebe da se 'osoba koja govori' kao osoba prvoga lica, oblik govora, razlikuje od osobe koja govori kao žive osobe, što u dotadašnjem nazivu 'osoba' nikako nije bilo moguće. Razdvajanje lica od osobe u nazivu 'osoba' i zadržavanje naziva 'osoba' kao termina samo za živu osobu učinjeno je u prvom koraku tako da se pri uvođenju naziva 'lice' ne izgubi veza s tradicijom u kojoj su 'lica' 'osobe', pa se umjesto naziva 'osoba', za onoga »koji govori«, »s kojim se govori« i »o kojemu se govori«, uvodi prijelazni naziv 'čeljade'. Umjesto 'osobe koja govori', za prvo lice, sada je 'čeljade koje govori', pri čemu se ni naziv 'čeljade', kao ni ranije 'osoba', ne odnosi na živu osobu, čeljade koje govori, nego se odnosi, kao i ranije naziv 'osoba', na oblik govora specificiran prvim licem gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, leksički izraz kojega je lična zamjenica prvoga lica. Umjesto, u početku, kao 'osoba koja govori', potom kao 'čeljade koje govori', danas se, u istom značenju, prvo lice definira kao 'onaj koji govori', i upravo se po tome, kao govornik *sui generis*, razlikuje od stvarne osobe koja kao govoritelj svoj govor organizira u formi toga prvoga lica. Što je rečeno o prvomu licu, vrijedi i za ostala dva.

i 'lične zamjenice' dobri su i terminološki sasvim legitimni hrvatski nazivi, te ih stoga u tom značenju nije uputno zamjenjivati drugima.

Dva se navedena značenja naziva 'lice': ljudsko biće i glagolski oblik, u tumačenju položaja ličnih zamjenica u jezičnom sustavu međusobno isključuju. Ako naziv 'lice' znači osobu, u metodološki valjanu opisu u istom modelu nije ga dobro upotrebljavati u značenju gramatičke kategorije lica. I obratno: znači li oznaku gramatičke kategorije lica, nije ga dobro upotrebljavati u značenju osobe. Zamjenice o kojima je ovdje riječ ne mogu se valjano opisati nazivom koji bi bio dvoznačan. Zato se dvoznačnost iz naziva 'lice' u opisu tih zamjenica mora ukloniti.

Nazivi 'lice' i 'lične zamjenice' u hrvatskoj gramatičkoj terminologiji zaista ne bi bili dobri, i valjalo bi ih mijenjati, da naziv 'lice' u toj terminologiji znači osobu, a naziv 'lične zamjenice' zamjenice koje se odnose samo ili pretežno na osobe, onako kako to, po vlastitu tumačenju, ti nazivi znače Babiću. Gdje god u hrvatskoj gramatičkoj literaturi nazivi 'lice' i 'lične zamjenice' to znače: osobu i zamjenice koje se odnose na osobe, bilo to izrijeком navedeno ili se tek pretpostavljalo, poimanje je značenja tih naziva pogrešno, i valja ga odbaciti. Međutim, pukom promjenom naziva 'lice' u naziv 'osoba' i naziva 'lične' u naziv 'osobne' to se pogrešno poimanje značenja tih naziva u tom slučaju ne ispravlja. Upravo obratno: uz krivu pretpostavku, koja ostaje, pogreška se još više potvrđuje.

U novostvorenoj polarizaciji pojmova 'osoba' — 'lice' nije uputno biti apriorno isključiv pa reći da se zamjenice tipa *ja, ti, on* itd. odnose samo na osobe, ili pak samo na lica, da bi se, samo po tome, u njihovu imenovanju jednom nazivu dala prednost pred drugim. Potrebno je konstatirati da se ta vrsta zamjenica odnosi i na osobe u izvanjezičnoj zbilji koje sudjeluju u komunikaciji jezikom i na lica kao oznake gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, ali i na jedno i na drugo na specifično različit a opet međusobno bitno povezan način. Da nije tako, do polarizacije odnosa 'osoba' — 'lice' u svezi s tim zamjenicama, čak do isključivosti, ne bi ni došlo. U takvoj situaciji potrebno je sada, metodološki pouzdano, odgovoriti na pitanje koji je od dvaju odnosa tih zamjenica za njihovo imenovanje mjerodavan: onaj prema osobi kao ljudskom biću ili onaj prema licu kao gramatičkom obliku.

Recimo odmah: za imenovanje tih zamjenica primaran je i mjerodavan njihov odnos prema kategoriji lica, jer se samo iz definiranja tog odnosa može valjano definirati i gramatičko-semantičko-pragmatički odnos tih zamjenica prema osobama u izvanjezičnoj zbilji na koje one upućuju, ne obratno. Po odnosu tih zamjenica prema osobama, shvati li ga se primarnim, njihov se gramatički položaj i funkcija u jezičnom sustavu lingvistički ne mogu odrediti. U prvi plan tada izbija pojmovno nedefiniran i metodološki neprihvatljiv impresionistički pristup tim zamjenicama, tj. da zamjenjuju osobe, odnose se na osobe, koji je pristup nespojiv s potrebom lingvistički utemeljena opisa njihova gramatičkog položaja i funkcije u jeziku.

Potpuno nerazumijevanje gramatičke kategorije lica Babić pokazuje kad — na Pranjkovićevu argumentaciju da trećim licem nisu obuhvaćene samo osobe, nego i skup predmeta — u svezi s riječima koje se navode kao ilustracija za to

treće lice, postavlja pitanje: »Po čemu su *konji, hrastovi, prozori, mostovi, dani, rezultati, prostori* lica?« (Babić: 1996) Same po sebi te riječi u navedenim oblicima nisu lica, ali po zamjenici trećega lica u množini, *oni*, kao uzorku za te oblike, dobivaju gramatičko lice, treće, s pozicije kojega se uključuju u komunikaciju jezikom. Što se tiče njihova odnosa prema onome na što se odnose, lične zamjenice jednako su lične, a ne osobne, i kad se odnose na osobe (»lica«) i kad se odnose na predmete i pojave koji se označuju imenicama.

To na što se odnose u izvanjezičnoj zbilji, na osobe ili neosobe, za njihov je status ličnih zamjenica posve nevažno. Važniji je način na koji se te zamjenice kao specifičan skup jezičnih znakova odnose prema onome na što se odnose, kako to na što se odnose uključuju u jezičnu komunikaciju. I u jednom i u drugom slučaju, odnose li se na osobe ili na neosobe, za status je tih zamjenica kao ličnih važno to da su kao imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta jednoznačno označene oznakama gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, da te oznake, zajedno s njihovim sadržajima, zamjenjuju.

Tek tada, kad su kao zamjenice određene licima predikatnoga glagola, kad kao zamjenice tih lica s njihovim gramatičkim sadržajima postanu lične zamjenice, kad gramatički sadržaj oznake pojedinoga lica postane leksički sadržaj pojedine zamjenice, tek tada i ono na što se odnose, na što u izvanjezičnoj zbilji upućuju, a mogu upućivati na sve, tek tada to u komunikaciju jezikom uključuju s pozicije određenoga lica, onoga lica predikatnoga glagola kojim su označene i koje zamjenjuju: prvoga, drugoga ili trećega, bila to osoba ili predmet. To lice s pozicije kojega se posredstvom zamjenice osoba ili predmet uključuju u komunikaciju jezikom gramatičko je lice. Na gramatički status toga lica, s oznakama prvo, drugo i treće, ne utječe okolnost je li što u izvanjezičnoj zbilji na što zamjenica upućuje osoba (»lice«) ili nije osoba. Tako se npr. s pozicije prvoga lica u komunikaciju jezikom može uključiti osoba, u rečenici *Ja ostajem — reče Marko*, ali i neosoba, u rečenici *Ja sam vjetar, dižem prah*.

Zamjenica *oni* nije dakle lična po tome što »se odnosi na skup bilo kakvih predmeta što se označuju imenicama« (Pranjeković: 1995a). Samo po tome bila bi lična npr. i pokazna zamjenica *ovi* koja se, recimo, u rečenici *Ovi će nam doći glave* također može odnositi na skup bilo kakvih predmeta što se označuju imenicama. A ipak ta zamjenica terminološki nije lična nego pokazna.

Zamjenica *oni* (*one, ona*) lična je po tome što je kao posebna i u jeziku jedinstvena riječ, samo ta i nikoja druga, u nominativu u funkciji subjekta primarno označena trećim licem množine gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, i s ostalim riječima koje su jednoznačno označene ostalim licima gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola u jeziku čini cjelovit zamjenički sustav ličnih oblika. Svako lice: prvo, drugo i treće, i u jednini i u množini, kao svoju zamjenicu u jeziku ima samo jednu riječ.

Oznakom trećega lica množine gramatičke kategorije lica primarno je i izravno u jeziku označena samo riječ *oni* (*one, ona*), te zbog toga samo ta riječ i može biti zamjenica trećega lica, dakle lična zamjenica. Za riječ *oni* u navedenom odnosu treće je lice množine kao gramatička činjenica njezin leksički sadržaj. Sve ostale riječi kojima mjesto u rečenici kao subjektima otvara predikatni glagol s oznakom trećega lica množine tom su oznakom označene sekundarno, po zamjenici *oni* kao uzorku za to treće lice, dakle posredno, te

zbog toga nijedna od tih riječi ne može biti zamjenica toga trećega lica, lična zamjenica. Nijednoj u tom odnosu treće lice množine kao gramatička činjenica nije njezin leksički sadržaj.

Tako npr. ni već spomenuta pokazna zamjenica *ovi*, u rečenici koja se navodi, ne može biti lična, premda je, kao i zamjenica *oni*, označena oznakom trećeg lica množine predikatnoga glagola. Zamjenica *ovi* ne može biti lična zato što tom oznakom nije označena primarno i izravno, nego posredno i sekundarno, po zamjenici *oni* kao gramatičkom uzorku za to lice. Pokaznoj zamjenici *ovi* oznaka trećeg lica množine nije njezin leksički sadržaj. Riječ *oni* kao zamjenica trećega lica (množine) sa zamjenicama ostalih lica (*ja*, *ti*, *mi*, *vi*) pripada zamjeničkoj paradigmi gramatičkoga lica, a pokazna zamjenica *ovi* toj paradigmi ne pripada, nije njezin sastavni dio, nego se posredstvom zamjenice *oni* samo u nju uklapa i po njoj se ravna. Zamjenica *ovi* pripada zamjeničkoj paradigmi pokazivanja: *taj* — *ovaj* — *onaj*, *ti* — *ovi* — *oni*. Bivajući u sustavu sa zamjenicama koje su svojim odnosom prema predikatnomu glagolu s kategorijom lica nedvojbeno lične, kao što su *ja*, *ti*, *mi*, *vi*, čineći zajedno s njima u jeziku jedinstvenu gramatičko-semantičku paradigmu lica, i zamjenica se *on*, *oni* iz tog odnosa nužno definira kao lična.

Jednako tako ni zamjenica *ja* nije lična po tome što se odnosi na »lice« koje govori, tj. osobu u izvanjezičnoj zbilji koja sudjeluje u komunikaciji jezikom. Ta je zamjenica lična po tome što je kao posebna i u jeziku jedinstvena riječ, samo ta i nikoja druga, u nominativu u funkciji subjekta jednoznačno, dakle primarno i izravno, označena prvim licem gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola. Kao takva, sa svojstvom imenske riječi kojoj je leksičko značenje gramatičko, tada se u izvanjezičnoj zbilji može odnositi i na osobu i na ono što nije osoba. Što vrijedi za zamjenicu prvoga lica, u jednini i množini, jednako vrijedi i za zamjenicu drugoga lica u obje oznake gramatičke kategorije broja.

Da bi se pomirila suprotstavljena gledišta oko upotrebe naziva 'lice' i naziva 'osoba', ta se upotreba pokušava razgraničiti, za 'lice' na gramatičko, a za 'osobu' na izvangramatičko područje (Silić: 1998). To je u načelu prihvatljivo, ali ne u formulaciji »da je *osoba* *lice* izvan gramatike«, jer se time praktički dolazi na poziciju zagovornika promjene naziva 'lice' u naziv 'osoba'. Ono što je u gramatici lice, a to je primarno uvijek samo glagolsko lice, ne može izvan gramatike biti osoba. Uz definiciju 'lica' u gramatici kao gramatičkoga lica, između 'osobe' i 'lica', nakon njihova razdvajanja po značenju (v. bilj. 1 i 2), ni u kom slučaju više nije moguće povući znak jednakosti. 'Lice' i 'osoba' pojmovno jesu u tijesnoj vezi, ali nisu dva lica istoga, sinonimi. U gramatičkoj terminologiji oba su naziva potrebna, i 'lice' i 'osoba', ali za različite pojmove i različite odnose koji se njima opisuju.

Ni u formulaciji koja se predlaže kao rješenje za otklanjanje spora oko upotrebe naziva 'osoba' i 'lice', kako bi bilo prirodnije reći »da se iza prvoga lica (*ja*) krije 'osoba koja govori', dakle 'govornik'« itd., nije sasvim jasno što je 'lice'³ a što 'osoba' i kakav je odnos među njima. Pojam lica tu se ilustrira zam-

3 Pri upotrebi pojmova 'lice' i 'osoba' kao lingvističkih termina valja biti izričit i krajnje precizan, da se izbjegnu dvoznačnosti u njihovu poimanju i tumačenju. Tako npr. pojam 'lice' ne valja ilustrirati, kao što se ovdje čini, zamjenicama tipa *ja*, *ti*, *on* itd. (tako i Florschütz: 1940,

jenicom (*ja*), što metodološki nije prihvatljivo, jer zamjenica 'lice' ima tek sekundarno i izvedeno, leksički a ne gramatički, pa ga njome nije dobro ilustrirati. Pojam se osobe pak ne specificira dovoljno precizno, pa nije jasno je li riječ o živoj osobi u komunikaciji ili o osobi određenoga lica kao semantičkom obliku govora (v. bilj. 1 i 2) na razini jezične organizacije ličnih zamjenica s pozicije koje se biološki živa osoba uključuje u komunikaciju jezikom. A ta druga osoba, važna za definiciju ličnih zamjenica kao ličnih, osoba određenoga lica, po licu razlikovna, semantički živa osoba, ne pripada izvangramatičkom nego upravo gramatičkom području opisa jezika. Izvangramatičkom području pripada samo biološki živa osoba koja se uključuje u komunikaciju jezikom, a ta je samo kao osoba, bez specifikacije po licu, za definiciju ličnih zamjenica u njihovoj temeljnoj jezičnoj funkciji nebitna.

U tekstu koji je pred nama lingvističkom se analizom gramatičkoga i semantičkoga položaja navedenih zamjenica u jezičnom sustavu i njegovu funkcioniranju, iz njihova odnosa prema gramatičkoj kategoriji lica, pokušava pokazati da za promjenu naziva 'lične zamjenice' u naziv 'osobne' i naziva 'lice' u naziv 'osoba', i za nametanje tih termina u gramatičkoj literaturi u nas kao jedino ispravnih, nije bilo i nema nikakva lingvistički valjana razloga, te, stoga ni opravdanja, da je štaviše ta promjena, za razumijevanje prirode navedenih pojmova više štetna nego korisna.

Brabec-Hraste-Živković: 1954, Pranjković: 1995 a: »zamjenica *oni* označuje treće lice množine (a ne 'treću osobu množine')«, jer se time izmiču valjane pretpostavke za definiranje toga pojma, do kojega nam je u njegovu razlučivanju od pojma 'osoba' itekako stalo. Lične zamjenice nemaju naime gramatičku kategoriju lica same po sebi, pa je stoga same sobom ne mogu ni pokazati. Gramatička kategorija lica nije im imanentna. Ta je kategorija imanentna samo predikatnomu glagolu, s oznakama prvo, drugo i treće lice, u jednini i množini. Samo predikatni glagol ima eksplicitno izraženu kategoriju lica. Ne imajući same lica, nego ga kao subjekti dobivajući od predikatnoga glagola, te zamjenice postaju zamjenice prvoga, drugoga i trećega lica, u jednini i množini, tj. lične zamjenice. Ako se u tom kontekstu pojam 'lice' ilustrira oblicima ličnih zamjenica, *ja*, *ti* itd., ili se veli da te zamjenice označuju lica, nije uvijek jasno na što se pod pojmom 'lice' misli, na osobu ili glagolski oblik. Opasnost od dvoznačnosti u poimanju pojma 'lice' valja izbjeći tako da se za ilustraciju toga pojma u njegovoj kategorijalnoj odredbi uzme uvijek samo glagolski oblik.

Eksplicitno izraženu kategoriju lica predikatni glagol ima i onda kad mu subjekt nije lična zamjenica, nego koja druga imenska riječ u nominativu, npr. *Drvo lista*, *Bog ne plaća svake subote*, *Taj sve razumije*, *Tko zvoni?*, *Netko dolazi*, *Djeca plaču*, *Ljudi bježe*, *Zime su duge* itd. U tim je primjerima svagdje na snazi treće lice predikatnoga glagola. Obratno ne stoji: lična zamjenica nema kategorije lica kad nije subjekt predikatnom glagolu s kategorijom lica. U rečenici npr. *Svatko ima svoje ja* riječ *ja* više nije zamjenica prvoga lica, lična zamjenica, nego je ta riječ tu imenica koja u rečenici preuzima funkciju objekta uz prijelazni glagol. Očito je dakle da lične zamjenice imaju lice samo po odnosu s predikatnim glagolom određenoga lica, implicitno, a izvan tog odnosa ga nemaju. I kad Pranjković, sporeći se s Babićem oko naziva zamjenica o kojima je ovdje riječ, tvrdi da su »lične zamjenice dobile ime po gramatičkoj kategoriji lica, a nikako po gramatičkoj kategoriji osobe, jer takva ne postoji«, onda je ta tvrdnja potpuno točna, uz nužnu napomenu da gramatička kategorija lica, po kojoj su lične zamjenice dobile ime, u samim tim zamjenicama nije sadržana eksplicitno, nego se u njih implicira oznakama gramatičke kategorije lica.

Motivacija za promjenu naziva 'lične zamjenice' u naziv 'osobne' i naziva 'lice' u naziv 'osoba' polazi od potpuno pogrešnih pretpostavaka o ulozi osobe u funkcioniranju onoga segmenta jezičnoga sustava koji se veže uz pojmove 'lična zamjenica', za riječi tipa *ja, ti, on* itd., i 'lice' za gramatički sadržaj obuhvaćen tzv. ličnim nastavcima u predikatnih glagola, tipa *pijem, piješ, pije* itd.

U čemu su pretpostavke od kojih se polazi u poimanju tih zamjenica pogrešne? U tome što se pojmu 'osoba' — koji se u zagovornika promjene naziva odnosi na osobu u izvanjezičnoj zbilji — namjenjuje terminološka funkcija koju taj pojam u opisu funkcioniranja navedenoga segmenta jezičnoga sustava nema. Pojam koji se u riječi *osoba* odnosi na osobu u izvanjezičnoj zbilji ne može se u isti mah kao termin odnositi i na riječ ili segment riječi u jeziku kojima se na takvu osobu upućuje.

Zbog same okolnosti da se zamjenicama *ja, ti, on* itd. upućuje i na osobe u izvanjezičnoj zbilji, što je neupitno, te zamjenice još nisu osobne. Prvo, tim se zamjenicama ne upućuje samo na osobe. Veli li se npr. *Ti si tu već dosta dugo*, bez konteksta se ne može znati odnosi li se zamjenica *ti* u toj rečenici na osobu ili na neosobu. Drugo, i drugim se zamjenicama, pokaznima, npr. *Taj će nam umaći*, ili upitnima, npr. *Tko kuca?* ili neodređenima, npr. *Netko nedostaje*, također upućuje na osobe u izvanjezičnoj zbilji, a ipak te zamjenice zbog toga nisu osobne, i tako se ne zovu. Upućivanje na osobe u izvanjezičnoj zbilji zamjenicama tipa *ja, ti, on* itd. nije njihova primarna funkcija, ona koja bi im bila *differentia specifica*, da bi se po njoj zvale osobnima. Od same činjenice da upućuju na osobe, za te je zamjenice važniji način na koji one to čine.

Na osobe na koje upućuju lične zamjenice ne upućuju samo kao na osobe, bez ikakva razlikovanja među njima, s osobnošću kao njihovim primarnim svojstvom u prvom planu. Lične zamjenice kao pojedinačne imenske riječi u nominativu u funkciji pravih gramatičkih subjekata na te osobe, da bi ih se međusobno razlikovalo, u komunikaciji jezikom upućuju kao na pojedinačne osobe, takve koje svojom pojedinačnošću zamjenicama koje na njih upućuju u komunikaciji postaju konkretne izvanjezične situacije.

Kako živa osoba u izvanjezičnoj zbilji zamjenici koja na nju upućuje može postati konkretnom izvanjezičnom situacijom? Kako je to moguće ako se zna da lične zamjenice kao gramatičke riječi bez vlastita leksičkog sadržaja nemaju konkretnih referenata u izvanjezičnoj zbilji, kao što ih u jeziku imaju leksički punoznačne imenske riječi? Određena zamjenica u jeziku ne znači i određenu osobu u izvanjezičnoj zbilji kao što leksički punoznačna riječ u toj zbilji jednoznačno označuje određeni predmet ili tvar. U izvanjezičnoj zbilji nema osobe koja bi se zvala *ja*, jer se sve mogu tako zvati, nema osobe koja bi se zvala *ti*, jer se sve mogu tako zvati, itd., kao što ima predmeta koji se zove npr. *knjiga*, i nijedan se drugi ne može tako zvati, tvari koja se zove npr. *pijesak*, i nijedna se druga ne može tako zvati. Budući da je leksički sadržaj ličnih zamjenica gramatički, glede referencije na izvanjezičnu zbilju te su zamjenice značenjski prazne: same sobom u njoj ne označuju ništa konkretno. S druge pak strane svojim samo gramatičkim sadržajem sve ono na što u toj zbilji upućuju konkretiziraju na specifičan način. Koji?

Na onaj na koji to jedino mogu: gramatičkim licem. To lice zamjenice nema ju same po sebi, u svojoj semantičkoj strukturi, jer su semantički prazne, nego ga kao leksički sadržaj dobivaju od predikatnoga glagola. S gramatičkim licem lične zamjenice od predikatnoga glagola obavezno dobivaju i sadržaj oznake gramatičke kategorije lica: prvoga, drugoga ili trećega. Sadržaj pojedine oznake gramatičke kategorije lica uvijek je 'osoba' određenoga lica.

Sadržaj oznake prvoga lica jest 'onaj koji govori', i to je osoba prvoga lica, govornik. Sadržaj oznake drugoga lica jest 'onaj kojemu se govori', i to je osoba drugoga lica, sugovornik. Sadržaj oznake trećega lica jest 'onaj o kojemu se govori', i to je osoba trećega lica, negovornik. Dobivši gramatičko lice od predikatnoga glagola, s osobom određenoga lica kao njegovim sadržajem, lične ga zamjenice ne zadržavaju za sebe, nego ga prenose na ono na što se odnose u izvanjezičnoj zbilji, na ono na što u toj zbilji upućuju. A mogu upućivati na sve, ne samo na osobe. Tako je npr. 'onaj koji govori' kao sadržaj oznake prvoga lica neovisan o tome upućuje li se zamjenicom prvoga lica u izvanjezičnoj zbilji na osobu ili neosobu, na biološki živo ili neživo.

Budući da nije drugo nego sadržaj oznake gramatičke kategorije lica, prvoga, drugoga i trećega, pojam osobe prvoga, drugoga i trećega lica: govornik, sugovornik i negovornik, ne odnosi se na osobe u izvanjezičnoj zbilji, biološki žive osobe, ljudska bića koja sudjeluju u komunikaciji jezikom, nego se odnosi na 'osobe' u jeziku, osobe gramatički određenoga lica, semantički žive osobe. Pojmom se 'osoba' prvoga, drugoga i trećega lica označuje semantički predmet u jeziku, sadržaj oznake pojedinoga lica, koji zamjenice dobivaju od predikatnih glagola, a pojmom se 'osoba' označuje pragmatički predmet u izvanjezičnoj zbilji, biološki živa osoba.

Semantički su žive osobe oblici govora s pomoću kojih se bilo što u izvanjezičnoj zbilji, pa i biološki žive osobe, uključuje u komunikaciju jezikom. Budući da biološki živih osoba određenoga lica: prvoga, drugoga ili trećega, u izvanjezičnoj zbilji nema, nego postoje samo osobe bez razlikovanja po licu, lične zamjenice na takve osobe ne mogu uputiti izravno, samo kao na osobe, nego posredstvom semantički živih osoba, osoba određenoga lica, obavezno na njih upućuju kao na osobe određenoga lica, semantički žive osobe. Na taj se način, dobivajući gramatičko lice, u komunikaciji jezikom i biološki žive osobe transformiraju u semantički žive osobe; osobe bez gramatičkoga lica postaju osobe s određenim gramatičkim licem.

Osoba na taj način, kao osoba određenoga lica, osim ljudskoga bića može postati i nešto što nema svojstva biološki žive osobe. U tom smislu lične zamjenice zaista poosobljuju sve na što u izvanjezičnoj zbilji upućuju. To čine tako da posredstvom semantički živih osoba obilježjem semantički živoga neutraliziraju sva druga obilježja onoga na što u izvanjezičnoj zbilji upućuju, pa i obilježje prirodno živoga, i time sve na što upućuju, pa i biološki žive osobe, pretvaraju u osobe određenoga lica, semantički žive osobe. Za komunikaciju jezikom status se osobe kao osobe time dokida, a uspostavlja se status osobe kao osobe određenoga lica. Bez tog specificiranja svega na što upućuju po licu, prvom, drugom ili trećem, ništa, pa ni biološki živu osobu, zamjenicama nije moguće identificirati kao konkretnu izvanjezičnu situaciju i uključiti je u komuni-

kaciju jezikom. Postuliranjem izravnog odnosa ličnih zamjenica i biološki živih osoba na koje one upućuju činjenica se uključivanja tih osoba u komunikaciju jezikom s pozicije određenoga gramatičkog lica ne bi mogla valjano protumačiti.

Za tumačenje je te činjenice nužno pretpostaviti osobe određenoga lica, semantički žive osobe, takve koje imaju i svojstva osoba i oznake lica, da bi se njihovim posredovanjem u smislen odnos moglo dovesti nešto što jedno s drugim nema izravnoga dodira: pragmatički predmet u izvanjezičnoj zbilji i gramatičko lice u jeziku. To dvoje spaja upravo semantički živa osoba. U tom kontekstu semantički je živa osoba svojim obilježjem živoga kao oblik govora nadređena prirodno živoj osobi koja se uključuje u komunikaciju jezikom.

Do brkanja sadržaja pojma 'osoba' u literaturi dolazi zbog toga što se pod svakom od definicija sadržaja pojedinih oznaka gramatičke kategorije lica osim na semantički živu osobu može pomišljati i na biološki živu osobu, ljudsko biće koje se uključuje u komunikaciju jezikom, jer 'osoba koja govori', 'osoba s kojom se govori' i 'osoba o kojoj se govori' može i to značiti. Bitna je ipak razlika između jednih i drugih osoba u tome što su semantički žive osobe uvijek osobe određenoga lica, a biološki žive osobe te odredbe po licu nemaju, i mogu je dobiti samo od semantički živih osoba kad se njihovim posredstvom uključuju u komunikaciju jezikom. Biološki živa osoba u izvanjezičnoj zbilji može postati 'onaj koji govori' samo po 'onomu koji govori' u jeziku, a to je semantički živa osoba prvoga lica. Zato su zamjenice koje upućuju na osobe u izvanjezičnoj zbilji, biološki žive osobe, lične a ne osobne: posredstvom semantički živih osoba određenoga lica na osobe na koje upućuju ne upućuju samo kao na osobe, nego obavezno upućuju na njih kao na osobe određenoga lica: prvoga, drugoga ili trećega, određuju ih dakle po licu, a ne kao osobe. A to je za funkcioniranje jezičnoga sustava u tom segmentu njegove organizacije bitno.

Lično je značenje ličnih zamjenica analogno značenju ostalih zamjenica kao gramatičkih riječi bez vlastita leksičkog značenja. Te riječi značenje dobivaju po specifičnom odnosu prema nekom aspektu izvanjezične zbilje. Pa kao što su pokazne zamjenice pokazne zbog toga što upućujući na nekoga ili nešto u izvanjezičnoj zbilji to pokazuju (*taj, ta, to, ovaj, ova, ovo, onaj, ona, ono*), lične su zamjenice lične po tome što upućivanjem na nekoga ili nešto u izvanjezičnoj zbilji to oličuju, daju tomu gramatičko lice.

Zagovornici promjene naziva 'lične' u naziv 'osobne' polaze od toga da je za definiranje funkcije tih zamjenica važnija semantika biološki živih osoba na koje te zamjenice upućuju nego semantika značenjski živih osoba gramatičkoga lica. Prevladavanje semantike biološki živoga⁴ i preuzimanje ingerencije takve

4 To je semantika u kojoj se polazi od pretpostavke da je živo samo ono što ima obilježja prirodno živoga, u izvanjezičnoj zbilji, a tu spadaju uglavnom ljudi i životinje. U skladu s takvim poimanjem živoga, samo to što je biološki živo može biti živo i u jeziku, imati kao semantičko obilježje živoga svoj jezični izraz. Po toj semantici imenice u jeziku dijele se na one koje u izvanjezičnoj zbilji označuju što živo i na one koje označuju što neživo. Ta je podjela tih riječi s takvim obilježjima u imenica muškoga roda o-deklinacije vidljiva iz njihove sklonidbe: imenice koje označuju što živo akuzativ imaju jednak genitivu, npr. N *čovjek*, G *čovjeka*, A *čovjeka*, a imenice koje označuju što neživo jednak nominativu, npr. N *stolac*, G *stolca*, A *stolac*.

semantike nad semantikom značenjski živoga tu je upravo na djelu. Riječ je o temeljnom uzorku sintaktičkog odnosa subjekta i predikata, koji se na primjeru ličnih zamjenica najbolje vidi.

Prevladavanje semantike biološki živoga kao sintaktičke funkcije nad semantikom značenjski živoga u poimanju bitne naravi ličnih zamjenica kao jezičnih znakova i njihova sintaktičkog položaja u rečeničnom ustrojstvu očituje se upravo u ovdje opisanom aktualnom pokušaju promjene naziva tim zamjenicama od naziva 'lične' u naziv 'osobne'. Promjenom naziva tim zamjenicama, 'lične' u 'osobne', u skladu se s poimanjem subjekta kao vršitelja radnje, uz pretpostavku semantike biološki živoga, na mjesto subjekta umjesto zamjenice određenoga lica prešutno uvodi pojam osobe.

Takvo shvaćanje osoba kao subjekata, po analogiji s vršiteljem radnje, i s tim u svezi zamjenica koje na te osobe upućuju kao osobnih zamjenica, s gledišta je opisa rečenice modelom gramatičkoga rečeničnog ustrojstva iz temelja krivo, i stoga neodrživo. To se shvaćanje zasniva na skrovitoj pretpostavci da je biološki živo — imanentno osobi u izvanjezičnoj zbilji — za funkcioniranje jezika na sintaktičkoj razini ne samo mjerodavno nego i primarno, važnije od značenjski živoga, koje je imanentno gramatičkom licu, i da ga, kao u navedenom slučaju, može zamijeniti. Biološki živa osoba međutim ne može biti subjekt, već i zbog formalnih razloga: nije imenska riječ u nominativu koja se u licu slaže s licem predikatnoga glagola⁵.

O semantici biološki živoga govori se ovdje zato da se izričitima učine skrovite pretpostavke po kojima se u zagovornika promjene naziva umjesto gramatičkih termina 'lice' i 'lična zamjenica' u opis uvode nazivi 'osoba' i 'osobna zamjenica'. Upotrebom tih naziva semantika se biološki živoga u opis uvodi i ondje gdje joj nije mjesto, i odakle je modelom gramatičkoga opisa već bila istisnuta: u tumačenje odnosa subjekta i predikata. Kako se, s jedne strane, pojam biološki živoga u jezičnoj komunikaciji veže u prvom redu uz čovjeka kao živo biće, tj. osobe koje jezikom komuniciraju, i kako se, s druge strane, polazi od ispravne pretpostavke, da samo osobe u jezičnoj komunikaciji izravno mogu upotrebljavati riječi kao što su *ja, ti, on, mi, vi, oni*, logički se dolazi do zaključka da u svojoj primarnoj funkciji, tj. da zamjenjuju osobe na koje se odnose, i svom primarnom značenju koje iz toga izlazi, tj. da tim osobama služe za izravno obraćanje u komunikaciji jezikom, te riječi i ne mogu biti drugo nego osobne zamjenice.

No, koliko god da je semantika biološki živoga kao polazište primjerena pri razvrstavanju imenica na one što znače što živo i na one što znače što neživo, jednako je toliko kao polazište neprimjerena u tumačenju semantičkoga položaja imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta, pa i položaja ličnih zamjenica kao imenskih riječi koje u toj funkciji upućuju na osobe u izvanjezičnoj zbilji koje po kriteriju biološki živoga uvijek označuju što živo. Semantički položaj imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta neovisan je o tome kakav semantički status ta riječ ima s gledišta semantike biološki živoga, pa je tako o semantici biološki živih osoba na koje upućuju neovisan i semantički položaj ličnih zamjenica. Sekundarna, semantika osobe, biološki živoga, ne može u tih zamjenica, kao imenskih riječi u nominativu u funkciji subjekta, zamijeniti u njih primarnu semantiku, semantiku lica, onu koja operira s obilježjem značenjski živoga, tj. ličnoga. S gledišta te semantike semantički je živo i ono što biološki nije živo.

- 5 Čini se da se i Katičiću, koji inače dosljedno razlučuje pojmove i odnose o kojima je ovdje riječ, i kojemu i sam dugujem mnogo toga u njihovu sadašnjem tumačenju, dogodila omaška kad u Sintaksi, na str. 42, govoreći o kategoriji lica, formulira ovako: »U kategoriji lica bira se prvo lice jednine ako se hoće reći da je subjekt tomu predikatu sam govornik.« Tu se do-

Funkcija je ličnih zamjenica u komunikaciji jezikom samo to da to na što upućuju odrede po licu: prvomu, drugomu ili trećemu. Sve što se u jezičnu komunikaciju uključuje na taj način, postaje osoba, ali ne biološki živa osoba, s ljudskim licem, nego semantički živa osoba, s licem gramatičkim, kojemu su oznake prvo, drugo i treće lice, sa sadržajima 'onaj koji govori', 'onaj kojemu se govori' i 'onaj o kojemu se govori'. U tom postupku poosobljivanja svega semantički živom osobom određenoga lica neutralizira se i osobnost biološki živih osoba na koje lične zamjenice upućuju, te i one prestaju biti samo osobe i po zamjenicama koje na njih upućuju primarno postaju osobe određenoga lica: prvoga, drugoga ili trećega. Dokaz te neutralizacije biološki žive osobe semantički živom osobom, osobom određenoga lica, jest okolnost da u komunikaciji jezikom jedna te ista biološki živa osoba može postati semantički živom osobom svih oznaka gramatičke kategorije lica: prvoga, drugoga i trećega. Neutralizirajući u biološki žive osobe ono što je u nje živo biološki, prirodno, osoba je određenoga lica oživljuje semantički, po značenju. Semantika značenjski živoga tu je nadređena semantici biološki živoga. Prirodnoj i morfološki izraženoj kategoriji živosti (Vince Marinac: 1998) nadređena je sintaktičko-semantička kategorija živosti, kategorija koja polazi od gramatičke kategorije lica kao temelja. Tom se kategorijom u jeziku oživljuje i ono što se po prirodnoj i morfološki izraženoj kategoriji živosti ne smatra živim.

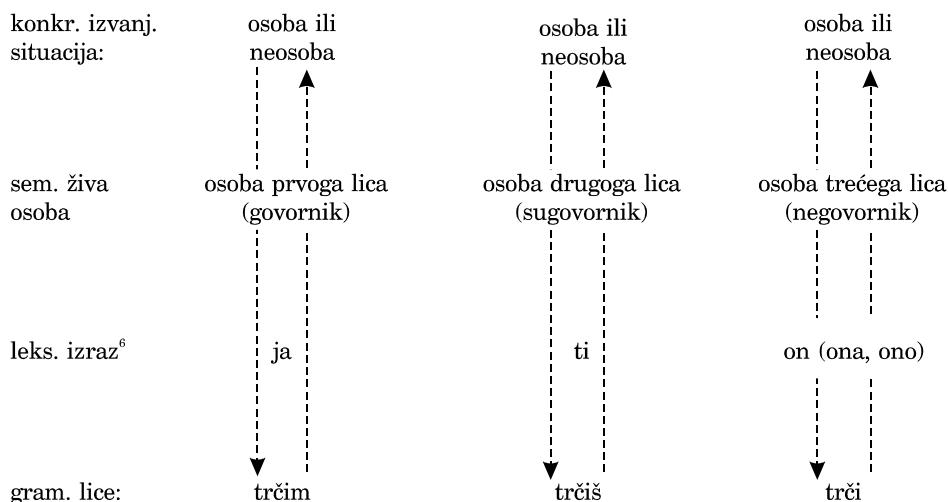
Osim da posredstvom semantički žive osobe prvoga lica, 'onoga koji govori', na sve ono na što upućuje upućuje kao na osobu prvoga lica, semantički živu osobu, onoga koji govori, bila to osoba ili neosoba, biološki živo ili neživo, zamjenica *ja* kao subjekt izvan tog odnosa nema drugoga značenja. Na izraz lične zamjenice *ja* u formi se konkretne izvanjezične situacije kao sadržaj može preslikati sve ono što u komunikaciji jezikom preuzima na sebe ulogu semantički žive osobe prvoga lica, 'onoga koji govori', govornika.

Osim da posredstvom semantički žive osobe drugoga lica kao semantičkog oblika govora uputi na ono komu se ili čemu govori, bila to osoba ili neosoba, kao na osobu drugoga lica, odnosno konkretnu izvanjezičnu situaciju, zamjenica *ti* kao subjekt izvan tog odnosa nema drugoga značenja. Na izraz lične zamjenice *ti* u formi se konkretne izvanjezične situacije kao sadržaj može preslikati sve ono što u komunikaciji jezikom preuzima na sebe ulogu semantički žive osobe drugoga lica, sugovornika.

duše ne definira primarno odnos subjekta i predikata, nego odnos gramatičke oznake kategorije lica prema onome što se njome označuje, pa se u toj definiciji uz pojam govornika na pojam subjekta može pomišljati i kao na semantički pojam, bilo da pojam govornika tu znači semantički ili biološki živu osobu, u jeziku ili izvan jezika. No i u tom slučaju, ako tu subjekt valja shvatiti semantički, ne bi za njega mogao stajati isti naziv koji se upotrebljava za gramatički subjekt. Ako se pak i tu na subjekt misli u gramatičkom smislu riječi, onda to ne može biti govornik, bilo što značio: semantički ili biološki živu osobu. Subjekt predikatu u tom slučaju nije i ne može biti sam govornik, jer govornik nije imenska riječ u nominativu, koja jedina može biti subjekt, nego je subjekt predikatu zamjenica prvoga lica, *ja*, kojom se označuje 'onaj koji govori, govornik' i upućuje na onoga koji govori, govoritelja. Primjedba uz prvo lice u navedenu djelu vrijedi i za ostala dva.

Osim da posredstvom semantički žive osobe trećega lica kao oblika govora uputi na ono o čemu se razgovara, bila to osoba ili neosoba, kao na osobu trećega lica, odnosno konkretnu izvanjezičnu situaciju, zamjenica *on (ona, ono)* kao subjekt izvan tog odnosa nema drugoga značenja. Na izraz lične zamjenice *on (ona, ono)* u formi se konkretne izvanjezične situacije kao sadržaj može preslikati sve ono što u komunikaciji jezikom preuzima na sebe ulogu semantički žive osobe trećega lica, negovornika.

U pregledu se to može prikazati ovako:

Strelice prema gore pokazuju oličivanje ličnih zamjenica gramatičkim licem predikatnoga glagola, da bi tim licem te zamjenice posredstvom osoba određenoga lica oličile sve ono na što upućuju u izvanjezičnoj zbilji, učinile to osobom određenoga lica. Strelice prema dolje pokazuju oličivanje ličnih zamjenica semantičkim licem osobe određenoga lica kao konkretne izvanjezične situacije.

Lične zamjenice lične su samo u nominativu, padežu u kojemu im se kao subjektima jednoznačno određuje lice licem predikatnoga glagola. U ostalim padežima te zamjenice nisu zahvaćene kategorijom lica predikatnoga glagola, te stoga u njima i nisu lične. U kosim padežima predikatni glagol tim zamjenicama ne pretkazuje lice, pa ga one tim svojim padežnim oblicima ne mogu ni pokazati, kao što ga pokazuju u nominativu. Prestajući biti subjektom, u nominativu, i bivajući, u ostalim padežima, objektom ili priložnom oznakom, lične

6 Zamjenice su u jeziku riječi koje kao leksemi uza svoj nesporan leksički izraz nemaju i svoga leksički nespornoga sadržaja. Što se ličnih zamjenica tiče, leksički je sadržaj tih riječi sporan zbog toga što se na njihov samo jedan jezični izraz u isti mah preslikavaju dva sadržaja, jedan gramatički i drugi pragmatički, odnosno semantički, od kojih nijedan nije tim riječima imanentan, nije neodvojiv dio njihove jezične strukture, sastavni dio njezina izraza. Te su zamjenice, s jedne strane, jednako leksički izraz gramatičkom sadržaju, sadržaju svih oznaka gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, prvoga, drugoga i trećega, kao i, s druge strane, pragmatičko-semantičkom sadržaju, onomu po kojemu se ono na što zamjenica upućuje posredstvom semantički žive osobe određenoga lica u komunikaciju jezikom uključuje uvijek kao konkretna izvanjezična situacija u kojoj se ostvaruje leksički sadržaj predikatne riječi.

zamjenice gube lice i uz predikatni se glagol u rečenici ponašaju kao imenice. U rečenici *On traži mene* lična je zamjenica samo riječ *on*, a oblik *mene* kao akuzativ lične zamjenice *ja* više nije lična zamjenica, ne pokazuje lice, nego se u svojstvu objekta ponaša kao i svaka druga imenica na tom mjestu. Lice ličnih zamjenica određeno je dakle paradigmom *ja, ti, on, mi, vi, oni*, a ne paradigmom *ja, mene, meni* itd., *ti, tebe, tebi*, itd., *on, njega, njemu* itd.

Dok ostale zamjenice i u kosim padežima ostaju ono što jesu: pokazne pokazne, npr. *Taj će nam doći glave* i *Tomu sam dala svoje povjerenje*, upitne upitne, npr. *Tko to kuca?* i *Koga to vidim?* neodređene neodređene, npr. *Netko stoji pred vratima* i *Nekomu sam to u gužvi pružio*, to za lične zamjenice ne vrijedi. Dok pokazne zamjenice na osobe i objekte u izvanjezičnoj zbilji upućuju time što na njih pokazuju, pa to jednako mogu činiti i u nominativu i u kosim padežima, dok upitne zamjenice na osobe i objekte upućuju time što za njih pitaju, pa to jednako mogu činiti i u nominativu i u ostalim padežima, dok neodređene zamjenice na osobe i objekte upućuju time što ih ničim pobliže ne određuju, pa to jednako mogu činiti i u nominativu i u ostalim padežima, dotle lične zamjenice na osobe i objekte u izvanjezičnoj zbilji upućuju time što im posređuju oznake gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola: prvo, drugo i treće, a to ne mogu jednako činiti u nominativu i u ostalim padežima, nego samo u nominativu.

Kao što se vidi, i druge zamjenice upućuju na osobe i objekte, pa ipak zbog toga nisu osobne, nego svaka skupina to čini na specifičan način, i po tome se zove, pa se tako i lične zamjenice zovu ličnima zbog toga što u komunikaciji jezikom osobe i objekte u izvanjezičnoj zbilji opskrbljuju gramatičkim licima. A to mogu činiti samo u nominativu. Da je u tih zamjenica njihova primarna funkcija samo upućivanje na osobe, po kojoj bi se trebale zvati osobne, tada bi one na osobe mogle upućivati ne samo u nominativu nego jednako tako i u ostalim padežima, kakav je slučaj s netom nabrojenim vrstama zamjenica. Jer ono na što upućuju zamjenice u kosim padežima nisu manje osobe i objekti od onoga na što te iste zamjenice upućuju u nominativu. Zamjenicama u kosim padežima na osobe se može pokazivati, može se za njih pitati, može ih se ničim pobliže ne odrediti, jedino im se ne može posredovati gramatičko lice predikatnoga glagola. Gramatičko se lice predikatnoga glagola osobama i objektima u izvanjezičnoj zbilji može posredovati samo zamjenicama u nominativu u funkciji subjekta.

Kategorijom lica nisu u jeziku zahvaćene samo lične zamjenice. Te su zamjenice tom kategorijom zahvaćene izravno i primarno. Posredno i sekundarno tom su kategorijom zahvaćene sve imenske riječi, i sve samo u nominativu. I to samo u subjektivnom nominativu, koji je oznaka gramatičke kategorije lica imenskih riječi, kad je imenska riječ u tom padežu pravi gramatički subjekt, npr. *Drvo raste*.

Između ličnih zamjenica i ostalih imenskih riječi koje su kao subjekti u nominativu zahvaćene kategorijom lica razlika je u tome što su lične zamjenice kao posebna skupina riječi zahvaćene svim oznakama gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola: prvim, drugim i trećim licem, te pokazuju punu paradigmu te kategorije, a ostale su imenske riječi zahvaćene samo jednom ozna-

kom gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, trećim licem, te stoga i pokazuju samo dio paradigme gramatičke kategorije lica.

Primarni se, gramatički ekskluzivan uzorak jednoznačnog oličivanja zamjenice u funkciji subjekta gramatičkim licem predikatnoga glagola kao model proširuje i na ostale imenske riječi u nominativu, koje ne označuju osobe, a oličivanjem se gramatičkim licem predikatnoga glagola počinju slagati s njim u licu i time postaju pravi gramatički subjekti. Gramatičkim odnosom predikata i subjekta, njihovim slaganjem u licu, uz obavezno povezivanje subjekta s konkretnom izvanjezičnom situacijom, jezik se na sintaktičkoj razini pokreće, značenjski oživljuje i konkretizira.

Kao osobne, lične zamjenice ne bi mogle biti uzorak drugim imenskim riječima koje se u funkciji subjekta nominativom kao oznakom gramatičke kategorije lica u licu slažu s licem predikatnoga glagola. Kao lične, lične zamjenice mogu biti i jesu uzorak drugim imenskim riječima u funkciji subjekta u njihovom slaganju s gramatičkim licem predikatnoga glagola. Zašto? Zato što im je kao imenskim riječima u nominativu gramatičkim licem predikatnoga glagola jednoznačno određen nominativ kao oznaka gramatičke kategorije lica imenskih riječi, pa se po tome, kao lične, izjednačuju s drugim imenskim riječima, koje se ne odnose na osobe u komunikaciji jezikom, a imaju nominativ kao oznaku gramatičke kategorije lica s kojim se u licu slažu s licem predikatnoga glagola.

Kao osobne, lične bi zamjenice u poziciji subjekta primarno pretpostavljale vršitelja radnje, a ne imensku riječ u nominativu određenu gramatičkim licem predikatnoga glagola, pa bi u takvim okolnostima, pod utjecajem semantike biološki živoga, svi navedeni gramatički i semantički odnosi tih zamjenica bili u drugom planu, te one ne bi mogle biti, što kao lične jesu, gramatičko-semantički uzorak opisu sintaktičkog položaja subjekta koji se izriče imenskim riječima koje pripadaju ostalim kategorijama imenskih riječi.

Određujući, posredstvom semantički žive osobe, biološki živu osobu kao osobu određenoga lica, lična zamjenica u ono čemu je imanentno značenje biološki živoga unosi značenje semantički živoga, i time značenje biološki živoga neutralizira kao mjerodavno za opis sintaktičkih odnosa i utvrđivanje značenja ličnih zamjenica. Biološki živa osoba tako prestaje biti nositelj značenja biološki živoga kao dominantnoga za utvrđivanje sintaktičkoga položaja subjekta, i kao osoba određenoga lica ličnoj zamjenici kao subjektu postaje konkretna izvanjezična situacija.

Na djelu su tu dvije različite semantike koje se međusobno isključuju, čak i onda kad se čini da jedna zamjenjuje drugu. U prvom slučaju riječ je o semantici značenjski živoga u jeziku. Ona polazi od gramatičke kategorije lica predikatnoga glagola, sa semantički živom osobom kao sadržajem pojedine njegove oznake, i pretpostavlja otvaranje mjesta imenskoj riječi u nominativu u funkciji subjekta. Za gramatičko-sintaktički položaj ličnih zamjenica u jeziku i njihovu pragmatičku funkciju ta je semantika bitna. U drugom je slučaju riječ o semantici biološki žive osobe izvan jezika. Ona polazi od poimanja osobe kao živoga bića koje kao subjekt u funkciji vršitelja radnje aktivno sudjeluje u komunika-

ciji jezikom. Za bilo koju od navedenih funkcija ličnih zamjenica ta je semantička nebitna.

Kako god za lične zamjenice u sintaktičkom položaju subjekata i za njihovo otuda izvedeno lično značenje nije prihvatljiv naziv osobne, jer se sintaktički odnos u koji te zamjenice ulaze ne zasniva na osobi nego na licu, jednako nije prihvatljiv ni termin osobno i neosobno značenje rečenice. Taj termin pojmovno ne odgovara naravi opisanih odnosa koji su tu na snazi.

Literatura

- Babić, Stjepan (1996): Neka objašnjenja pravila i postupaka u *Hrvatskome pravopisu*, Jezik, 3, 43, 112–113.
- Babić, Stjepan (1996): Vraćeni nazivi *osoba* i *osobne zamjenice*, Jezik, 4, 43, 160.
- Babić — Finka — Moguš (1994): Hrvatski pravopis, Zagreb.
- Babukić, Vjekoslav (1836): Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga, Zagreb.
- Babukić, Vjekoslav (1854): Ilirska slovnica, Zagreb.
- Barić, E. i dr. (1995, 1997): Hrvatska gramatika, Zagreb.
- Benveniste, Émile (1975): E. Benvenist, Problemi opšte lingvistike, Beograd.
- Ham, Sanda (1999): Osoba, osobno, neosobno, Jezik, 3, 46, 94–103.
- Jagić, Vatroslav (1864): Gramatika jezika hrvatskoga, Zagreb.
- Katičić, Radoslav (1986, 1991): Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku, Zagreb.
- Klajn, Ivan (1985): O funkciji i prirodi zamenica, Beograd.
- Kordić, Snježana (1993): Koji i kojega, Jezik, 40, 103–108.
- Mamić, Mile (1997): Jezični savjeti, Zadar.
- Maretić, Tomo (1899): Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb.
- Matasović, Ranko (1997): Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika, Zagreb.
- Mažuranić, Antun (1839): Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike, Zagreb.
- Mažuranić, Antun (1859): Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1995): Sintaksa hrvatskoga jezika, udžbenik za 3. razred gimnazije, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1995a): Pravopis koji zbunjuje, Republika, 5–6.
- Raguž, Dragutin (1997): Praktična hrvatska gramatika, Zagreb.
- Silić, Josip, (1998): Leksik i norma, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 32, Zagreb, 169–175.
- Simeon, Rikard (1969): Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Zagreb.
- Težak — Babić (1996): Gramatika hrvatskoga jezika, 11. izdanje, Zagreb.
- Veber, Adolfo (1859): Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije, Beč.
- Veber, Adolfo (1871): Slovnica hrvatska za srednja učilišta, Zagreb.
- Vince Marinac, Jasna (1993): Predikatni proširak u akuzativu (Čimbenici koji uvjetuju genitivni oblik za akuzativ), Croatica, 37/38/39, XXIII/XXIV, 387–398.
- Vince Marinac, Jasna (1998): Akuzativ u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (doktorska disertacija, rkp.), Zagreb.

Are personal pronouns (lične zamjenice) individual pronouns (osobne zamjenice)?

The article defines personal pronouns. Personal pronouns are defined with reference to their relationship with the category of person of the verb predicated and with reference to the manner in which they as nominal words signify what they refer to in the extralinguistic reality. In the former case, these pronouns are defined as pronouns of certain markers of grammatical category of person of the verb predicated: of the first, second and third person, i.e. as personal pronouns. In the latter case, it is also necessary to define these pronouns as personal (lične), and not individual (osobne), regardless of the fact that what they refer to in the extralinguistic reality may be and in most cases are — individuals. The individuals these pronouns refer to never signify only individuals, but always individuals of a certain person, that person of the verb predicated which defines them also as personal pronouns.

Ključne riječi: *lične zamjenice, zamjenice, hrvatski jezik, terminologija*

Key words: *personal pronouns, pronouns, Croatian language, terminology*